

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Α. Καμμάς: 29 Μαΐου 1453.

Το χρονικό μιας ημέρας

της παγκόσμιας Ιστορίας

29 Μαΐου 1453

το χρονικό μιας ημέρας της παγκόσμιας ιστορίας

«Το επίσημο Βυζαντινό Κράτος ουδέποτε συνθηκολόγησε. Πολέμησε μέχρι την τελευταία στιγμή. Αν υπήρξε, και είναι πολύ πιθανόν ότι υπήρξε, προδοσία αυτή έγινε από τον Λουκά Νοταρά και τους ανθενωτικούς για να σώσουν τα αξιώματα, τις περιουσίες και τις ζωές τους»

του Α. Καμμά*

Μέσα στην πορεία της Ευρωπαϊκής ιστορίας, όλων των προηγούμενων αιώνων, εκατοντάδες πόλεις και περιοχές άλλαξαν άπειρες φορές ηγεμόνες, κατακτήθηκαν, καταστράφηκαν, ανοικοδομήθηκαν, γνώρισαν περιόδους δόξας, παρακμής, ελπίδας και απογοήτευσης.

Καμιά όμως από όλες αυτές τις ιστορικές στιγμές δεν είχε τις ευρύτερες κοσμογονικές επιπτώσεις για την ιστορία της ανθρωπότητας που είχε η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους, στις 29 Μαΐου του 1453.

Η άλωση της Πόλης δεν ήταν, απλά και μόνο, μία ακόμα γραμμή στην Παγκόσμια ιστορία αλλά το ουσιαστικό και τυπικό τέλος ενός πολιτισμού δώδεκα αιώνων που, μπορεί μεν σε μεγάλο βαθμό να αυτοκαταστράφηκε από τα δικά του λάθη, έχασε όμως, με την κατάκτησή του από τους Οθωμανούς, τη δυνατότητα της συμμετοχής και της ενεργούς συμβολής του στην Αναγεννησιακή προσπάθεια των Ευρωπαϊκών κρατών η οποία σηματοδότησε -και εξακολουθεί να σηματοδοτεί ακόμα και σήμερα- την πνευματική,

καλλιτεχνική και επιστημονική ανέλιξη του Ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Θα αποτελούσε επικίνδυνη υπεραπλοστέυση, για όποιον ιστορικό ερευνητή, ο διαχωρισμός των γεγονότων από την αιτιοπαθογένειά τους, η απλή καταγραφή των περιστατικών που οδήγησαν στην άλωση της Πόλης χωρίς, μέσα από τα ιστορικά δεδομένα της, να ανιχνεύσει το μεγαλείο και τα ελαττώματα της πιο αντιφατικής φυλής της ανθρωπότητας δια μέσου των αιώνων, δηλαδή της φυλής των Ελλήνων.

Γιατί καμιά, πραγματικά, φυλή, μέσα στο ιστορικό γίγνεσθαι της ανθρωπότητας, δεν μπόρεσε να συσσωρεύσει μέσα στο χαρακτήρα της συγχρόνως τόσο ηρωισμό και τόση προδοσία, τόση ανιδιοτέλεια και τόση ευτέλεια, τόση ευφυΐα και τόση πονηριά.

Και το χρονικό της άλωσης της Πόλης, μέσα από τις διασωζόμενες ιστορικές του περιγραφές, αυτήν ακριβώς την αντίφαση τονίζει, για όσους τουλάχιστον επιμένουν να ψάχνουν την ιστορία βαθύτερα από την απλή απομνημόνευση γεγονότων και χρονολογιών.

*Καθηγητής, Αντιπρόεδρος του ΤΕΙ Αθήνας

Είναι ιστορικά βεβαιωμένο ότι, μετά τη Μακεδονική Δυναστεία, το Βυζάντιο μπήκε αμετάκλητα στο δρόμο της παρακμής. Ιδιαίτερα μάλιστα μετά την ήττα στο Ματζικέρτ (1071) και την αποτυχημένη προσπάθεια των Κομνηνών να την ανορθώσουν οικονομικά και στρατιωτικά, η Αυτοκρατορία χάνει σιγά - σιγά όλη την παλιά αίγλη της.

Από την απελευθέρωση της Πόλης από τους Λατίνους (1261) και μετά, Βυζαντινή Αυτοκρατορία ουσιαστικά δεν υπάρχει.

Σχεδόν το σύνολο της Μικράς Ασίας είχε περιέλθει στους Τούρκους, ενώ τα περισσότερα λιμάνια και τα νησιά τα κατείχαν Λατίνοι.

Ο τελευταίος αιώνας ζωής του Βυζαντίου ξεκίνησε με μια σειρά εμφυλίων σπαραγμών (1320, Ανδρόνικος Γ΄, 1342, Ζηλωταί - Ι. Κατακουζηνός) για να τελειώσει με την αναπόφευκτη κατάκτηση της Πόλης από τους Τούρκους του Μωάμεθ. Μιας Πόλης που είχε από αιώνες πάψει πια να είναι «το κλειδί της Ρωμανίας όλης».

Οι τελευταίοι Αυτοκράτορες του Βυζαντίου και ιδιαίτερα ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος είχαν

έντονη αντίδραση ενός τμήματος της Εκκλησιαστικής ιεραρχίας, μιας σημαντικής μερίδας ευγενών και του μεγαλύτερου μέρους του Λαού, (που αποκλήθηκαν ομαδικά «ανθωνωτικοί») και που είχαν σαν ηγέτες των το Γεννάδιο Σχολάριο και τον Μέγα Δούκα Λουκά Νοταρά.

Έτσι η 6η Απρίλη 1453 βρήκε έξω από τα τείχη της Πόλης ένα πανίσχυρο και πολυάριθμο (Φραντζής 258 χιλ., Χαλκοκονδύλης 400 χιλ., Κορδάτος 100 χιλ., Χαιρουλλάχ 80 χιλ.) στρατό Τούρκων και μέσα από τα τείχη ένα Λαό χωρισμένο σε δυο φατρίες που αλληλοεμισούντο θανάσιμα.

Σ' αυτές τις κρίσιμες ώρες η στάση των ανθωνωτικών ήταν χαρακτηριστική των προθέσεων των. Η φράση «κρειττότερον εστίν ειδέναι εν μέση τη πόλει φακιόλιον βασιλεύον Τούρκων ή καλύπτραν λατινικήν», έστω ακόμη και αν δεν ανήκει στον ίδιο το Νοταρά, μαρτυρεί αδιάψευστα το βαθύτερο πιστεύω τους.

Ο Γεώργιος Φραντζής, ο μόνος Έλληνας ιστορικός, που ήταν παρών στην άλωση της Πόλης, περιγράφει με τα μελανότερα χρώματα το Λουκά Νοταρά και τους ομοιόδεάτες του.

Χάρτης των C. Connor και T. Elliot

δικαίως πεισθεί ότι χωρίς την υποστήριξη των Δυτικών οι Τούρκοι, αργά ή γρήγορα, θα έμπαιναν στην Πόλη.

Στο βωμό αυτής της πολιτικής σκέψης, ήσαν πρόθυμοι να θυσιάσουν τις οποιοσδήποτε αντιρρήσεις τους πάνω στα παπικά προνόμια που, βέβαια, πέρα από τα θρησκευτικά φαινόμενα είχαν και συγκεκριμένα υλικά αίτια.

Σ' αυτή την πολιτική συνάντησαν απ' αρχής την

Ο S. RUNCIMAN, στην προσπάθειά του να αμβλύνει την αλγεινή εντύπωση που προξένησε ο Λ. Νοταράς στους μελετητές του Χρονικού της Άλωσης, απ' ενός μεν μυθοποιεί την εκτέλεσή του από τον Μωάμεθ, απ' ετέρου δε δεν διστάζει να επιτεθεί κατά του Φραντζή παρά το ότι, σε όλα τα άλλα, χαρακτηρίζει την ιστορία του τίμια και πειστική.

Αν ο Νοταράς θανατώθηκε από το Σουλτάνο,

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης (πίνακας του 1499)

διότι αρνήθηκε να του παραδώσει το μικρότερο γιο του, είτε διότι ο Σουλτάνος θέλησε να σφετερισθεί τη μεγάλη περιουσία του, είτε, τέλος, διότι κατηγορήθηκε από το συνεργάτη του Παλαιολόγου στην αυλή του Μωάμεθ, Χαλήλ Πασά ως ραδιούργος και διπρόσωπος, άποψη που αναφέρει ο Κριτόβουλος και δέχεται ο Κορδάτος, τα πράγματα δεν είναι τελείως ξεκαθαρισμένα. Οτιδήποτε όμως και αν συνέβη είναι ιστορικά βέβαιο ότι ο Λουκάς Νοταράς υπήρξε ο ένας των μεγάλων ηγετών της ανθενωτικής πατριάς και, ως εκ τούτου, υπέρμαχος της άνευ όρων παράδοσης της Πόλης στους Τούρκους. Ο άλλος ηγέτης των ανθενωτικών, ο Γεννάδιος Σχολάριος, «χρίσθηκε» από το Μωάμεθ, την άνοιξη του 1454, πατριάρχης και ουσιαστικά αρχηγός των ορθοδόξων υπηκόων του σουλτάνου, με γραφτά μάλιστα προνόμια. Παρά τη μεγάλη εσωτερική αντίδραση που αντιμετώπιζε ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος προσπάθησε να οργανώσει την άμυνα της Πόλης κατά τον καλύτερο τρόπο. Σ' αυτή του την προσπάθεια είχε συμπαραστάτη τον αρχηγό των Γενοβέζων, Ιουστινιάνη που υπήρξε, χωρίς αμφιβολία, εξαιρετος στρατιωτικός.

Λίγο πριν από την Άλωση ο Ιουστινιάνης τραυματίστηκε βαριά και εγκατέλειψε την Πόλη.

Οι επικρίσεις εναντίον του γι' αυτή τη φυγή φαίνονται μάλλον άδικες μια που, όπως μας πληροφορεί ο Βαρβερινός Κώδικας, «...ελαβώθη ο καπετάνιος Πουστουνιάς με μια σαϊτίττα εις τα σαγόνια...».

Πάνω όμως απ' όλους τους υπερασπιστές της Πόλης, αναμφισβήτητα, βρισκόταν ο Παλαιολόγος.

Είναι ίσως το μόνο σημείο που συμφωνούν απόλυτα όλες οι ιστορικές γραφές, τόσο της εποχής εκείνης όσο και οι μεταγενέστερες.

Ο VASILIEV γράφει ότι «η τιμιότητα, η γενναιοδωρία, η δραστηριότητα, το θάρρος και η αγάπη για τη χώρα του είναι τα χαρακτηριστικά του Κωνσταντίνου».

Πενήντα τρεις ημέρες κράτησε η πολιορκία της Πόλης. Στις 29 Μαΐου 1453 ο Μωάμεθ Β' έμπαινε νικητής στην Πρωτεύουσα του Βυζαντίου.

Πως όμως πάθηκε η Πόλη;

Στο σημείο αυτό οι αντιφάσεις των ιστορικών πηγών είναι τεράστιες.

Ο Δούκας γράφει ότι, όταν ο Παλαιολόγος είδε ένα μέρος των τειχών να πέφτει, έστειλε πρεσβεία στο σουλτάνο να τον ρωτήσει κάτω από ποιους όρους θα δεχόταν να λύσει την πολιορκία της Πόλης και να φύγει με το στρατό του.

Ο Μωάμεθ αρνήθηκε λέγοντας «ουκ έστι δυνατόν αναχωρήσαι με. Ή πόλιν λαμβάνω ή Πόλις λαμβάνει με ζώντα ή τεθνεώτα».

Στη συνέχεια αντιπρότεινε στον Παλαιολόγο να φύγει ειρηνικά και να εγκατασταθεί στην Πελοπόννησο, λύση, που απέρριψε χωρίς συζήτηση ο Βυζαντινός Βασιλιάς.

Ο Χαλκοκονδύλης και ο Λεονάρδος ο Χίος, με μικρές παραλλαγές συμφωνούν με την άποψη του Δούκα.

Πότε όμως έγινε αυτή η ανταλλαγή πρεσβειών

ανάμεσα στον Παλαιολόγο και στο Μωάμεθ; Είναι αναμφισβήτητο ότι πριν αρχίσει η Τουρκική επίθεση, δηλαδή στις αρχές Απριλίου, ο σουλτάνος έστειλε, όπως επιβάλλει το Κοράνι, αντιπροσώπους στον Παλαιολόγο για να του παραδώσει την Πόλη.

Η Ισλαμική Θρησκεία επιβάλλει πάντα να γίνεται τέτοια πρόταση στην αρχή κάθε εχθροπραξίας και απαγορεύει αυστηρά στους πιστούς της να προβούν σε σφαγές και αιματοχυσίες αν ο εχθρός παραδοθεί αμαχητί.

Δεν έχουμε κανένα λόγο να πιστεύουμε ότι ο Μωάμεθ, που υπήρξε πιστός τηρητής της θρησκείας του πάντα, δεν έκανε την παραπάνω πρόταση.

Σαν βέβαιη θα πρέπει επίσης να θεωρήσουμε την αποστολή και δεύτερης πρεσβείας από τον Μωάμεθ στον Παλαιολόγο πριν από την τελική του επίθεση και της οποίας, αποστολής, επικεφαλής ήταν ο Ισμαήλ Χαμζάς, ηγεμόνας της Σινώπης.

Σ' αυτόν τον Τούρκο ηγεμόνα δόθηκε από τον Βυζαντινό Βασιλιά η απάντηση:

«Το δε την Πόλιν σοι δούναι ουκ εμόν εστιν ουτ' άλλου των κατοικούντων ενταύθα· κοινή γαρ γνώμη πάντες αυτοπροαιρέτως αποθανούμεν μη φειδομενοι της ζωής ημών».

Η απάντηση αυτή του Παλαιολόγου παίρνει ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις όταν εγνώριζε ότι ήσαν πολλοί περισσότεροι αυτοί που, μέσα στην Πόλη, επιθυμούσαν την παράδοσή της στους Τούρκους.

Εγκαταλελειμμένος από τον Ιουστινιάνη και τους Γενοβέζους, πολεμούμενος ύπουλα από Λουκά Νοταρά και τον Γεννάδιο Σχολάριο, που δεν σταμάτησαν ούτε στιγμή να κηρύσσουν πως «είναι θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκέψη» προσπαθούσε απεγνωσμένα να σώσει, όχι πια το Βυζάντιο, μα την Τιμή του και την Τιμή της κάποτε κραταιής Αυτοκρατορίας.

Τώρα αν η πρεσβεία υπό τον Ισμαήλ Χάμζαν συναντήθηκε με τον Παλαιολόγο ύστερα από

πρωτοβουλία του ίδιου του Βυζαντινού Βασιλιά ή ύστερα από προσπάθεια του ηγεμόνα της Σινώπης «ίνα προκαλέση πρεσβείαν του βασιλέως προς τον Σουλτάνον» αυτό είναι κάτι που καμιά ιστορική πηγή δεν μπορεί με βεβαιότητα να μας γνωρίσει.

Και αν ακόμη δεχθούμε την άποψη του Δούκα, ότι δηλαδή ο Παλαιολόγος έστειλε πρώτος πρεσβεία στον Μωάμεθ - η πρεσβεία αυτή θα πρέπει να είχε διαταγή να διαπραγματευτεί τους όρους υπό τους οποίους ο σουλτάνος θα ΕΛΥΕ την πολιορκία της Πόλης και όχι τους όρους υπό τους οποίους θα του την παρέδιδαν.

Άρα και σ' αυτή ακόμη την περίπτωση η προσπάθεια του Βυζαντινού Βασιλιά ήταν, μέχρι την τελευταία στιγμή η διάσωση της Πόλης και όχι η παράδοσή της. Είναι γεγονός ότι ο Παλαιολόγος, σ' αυτή του την προσπάθεια, δεν δίστασε να καταφύγει ακόμη και στην δωροδοκία ενός των πιο ισχυρών ηγετών των Τούρκων, του Χαλήλ Πασά.

Ο G. WALTER ισχυρίζεται ότι μεσάζων (intermédiaire) σ' αυτή την συναλλαγή ήταν ο Νοταράς.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης

Ο ισχυρισμός αυτός βασίζεται πιθανόν σε τουρκικές πηγές του τέλους του 15ου αιώνα που αποδίδονται στον χρονογράφο Ασίκ - Πασά Ζάντε. Δεν είναι εύκολο όμως να γίνει πιστευτό ότι θα εμπιστευόταν ο Παλαιολόγος τον κύριο πολέμιο της πολιτικής του σε μια τόσο λεπτή υπόθεση όπως η συναλλαγή του με τον Χαλήλ Πασά.

Ίσως μάλιστα να πετύχαινε τον στόχο του ο Βυζαντινός Βασιλιάς, δηλαδή να έπειθε ο Χαλήλ Πασά τον Μωάμεθ να αναβάλλει την τελική του επίθεση για λίγους μήνες αργότερα αν, στο τελευταίο πολεμικό συμβούλιο που συγκάλεσε ο σουλτάνος στο στρατόπεδό του, ο Ζαγκάν (Ζαγανός) Πασά ορκισμένος εχθρός του Χαλήλ, δεν επέμενε να επιτεθούν αμέσως εναντίον της Πόλης.

Ο Κορδάτος αμφισβητεί την αποστολή δεύτερης πρεσβείας του Μωάμεθ στον Παλαιολόγο. Θεωρεί ότι πιθανότερο είναι «πως στάλθηκαν από τον Παλαιολόγο αντιπρόσωποι στον σουλτάνο για να ιδούν τις διαθέσεις του».

Η ουσία είναι πως, ακόμη και σ' αυτή την περίπτωση η πρόταση του Παλαιολόγου δεν μπορούσε να έχει άλλο νόημα από αυτό που προαναφέραμε, δηλαδή για ποιο αντίτιμο θα δεχόταν ο Μωάμεθ να λύσει την πολιορκία της Πόλης και να σταματήσει τις εχθροπραξίες.

Όλες όμως οι διαπραγματεύσεις απέτυχαν και στις 27 Μαΐου οι Τούρκοι άρχισαν νέα λυσσαλέα επίθεση. Τότε τραυματίστηκε ο Ιουστινιάνης και εγκατέλειψε την άμυνα της Πόλης μαζί με όσους Γενοβέζους του είχαν απομείνει. Αυτό ήταν και το τελικό πλήγμα για το ηθικό των ενωτικών.

Στις 28 Μαΐου επικράτησε (κατά τον Κριτόβουλο)

στο Τουρκικό στρατόπεδο απόλυτη ηρεμία.

Αυτή ακριβώς η ηρεμία της παραμονής της τελικής τουρκικής επίθεσης έδωσε λαβή στις περισσότερες παρεξηγήσεις και κάπως αυθαίρετες ερμηνείες σε ορισμένους ιστορικούς.

Ο Κριτόβουλος, αν και Έλληνας (καταγόταν από την Ίμβρο) έγραψε την ιστορία του εκθειάζοντας τις αρετές του Μωάμεθ.

Η αφιέρωση του όλου έργου του «Αυτοκράτορι μεγίστω, Βασιλεί βασιλέων Μεχεμέτι...» δεν αφήνει αμφιβολία για το πνεύμα της συγγραφής του αλλά σύγχρονα τον στερεί από τις ιδιότητες τόσο του αμερόληπτου και αντικειμενικού, που του απονέμει ο Κορδάτος, όσο και του «εν πολλοίς αξιοπιστοτάτου», που του απονέμει ο Καρολίδης.

Στην ιστορία του ο Κριτόβουλος περιγράφει λεπτομερώς τις σφαγές των Τούρκων και συμφωνεί απόλυτα με τα γραφόμενα του Φραντζή και του Δούκα ως προς το μέγεθος της λεηλασίας της Πόλης.

Ελέγχεται μόνο όταν γράφει, μόνος αυτός, ότι η Αγία Σοφία παραδόθηκε από τους κλεισμένους σ' αυτή Βυζαντινούς με συνθήκη.

Ίσως σ' αυτό το σημείο η διήγησή του να είναι σκόπιμα ανακριβής για να μη χαρακτηρίσουν οι αναγνώστες της ιερόσυλο και τελείως βάρβαρο το σουλτάνο, του οποίου ο Κριτό-

βουλος υπήρξε γραμματέας.

Η άποψη ότι η Πόλη δεν πάρθηκε ολόκληρη ή μέρος αυτής με το σπαθί, αλλά με κάποια συνθηκολόγηση, στηρίζεται κυρίως σε μεταγενέστερες Τουρκικές (Τσελεμπή) και Ελληνικές (Μαλαξός και Αθ. Υψηλάντης) πηγές.

Είναι γεγονός ότι οι πηγές αυτές σε πολλά σημεία

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης (Jean Chartier XV αιώνας)

αντιφάσκουν μεταξύ τους φθάνοντας μάλιστα, στην περίπτωση του Μαλαξού, να ισχυρίζονται ότι ο ίδιος ο Παλαιολόγος παράδωσε τα κλειδιά της Πόλης στον Μωάμεθ και υπόγραψαν αμοιβαία συνθήκη φιλίας που την επικύρωσαν με τριήμερο γλέντι.

Κάπως όμοια τα γράφει και ο Αθ. Υψηλάντης στο «Μετά την Άλωση» έργο του όπου όμως ισχυρίζεται ότι την παράδοση της πόλης δεν την έκανε ο Παλαιολόγος αλλά οι ευγενείς.

Οι εκδοχές αυτές των δύο Ελλήνων ιστορικών στηρίζονται σε κάποιο γεγονός, που δεν έχουμε λόγο ν' αμφισβητήσουμε τελείως, ότι δηλαδή, 70-80 χρόνια μετά την Άλωση (ούτε στην χρονολογία συμφωνούν οι δύο συγγραφείς), ο τότε σουλτάνος θέλησε να καταστρέψει εκκλησίες και μοναστήρια και, για να εμποδισθεί από τον Πατριάρχη του φέρανε τρεις γέρους γενίτσαρους που είχαν πάρει μέρος στην Άλωση της Πόλης και οι οποίοι του επιβεβαίωσαν προφορικά ότι η Πόλη πάρθηκε με συνθηκολόγηση και όχι με το σπαθί του Μωάμεθ.

Το γεγονός αυτό, που δέσμευε τον σουλτάνο από το να καταστρέψει τις εκκλησίες, σύμφωνα με το Κοράνι, συνέβηκε, αν πιστέψουμε τον Μαλαξό στα 1532 μεταξύ Πατριάρχη Ιερεμία και Σουλτάνου Σουλεϊμάν, ενώ, αν πιστέψουμε τον Υψηλάντη, στα 1519 μεταξύ Πατριάρχη Θεολήππου και Σουλτάνου Σελίμ Α'.

Μπορεί πράγματι κάποιο τέτοιο γεγονός να έγινε 70-80 χρόνια μετά την Άλωση, δεν μπορούμε όμως να δεχθούμε εύκολα ότι τρεις ανώνυμοι και υπέργηροι γενίτσαροι είναι δυνατόν να αναιρέσουν με τα λεγόμενά τους όλους τους σύγχρονους της Άλωσης ιστορικούς συγγραφείς (Φραντζή, Δούκα, Κριτόβουλο κ.ά.). ίσως μάλιστα και αυτοί να αναφέροντο στα γραπτά Προνόμια που σίγουρα είχε παραχωρήσει ο Μωάμεθ στο

Γεννάδιο όταν τον έκανε Πατριάρχη στα 1454.

Όσον αφορά τους ιστορικούς που πήραν στοιχεία αποκλειστικά από Τουρκικές πηγές (Δ. Καντεμίρ και Εβλιγιά Τσελεμπή), παρά το ότι δεν συμφωνούν μεταξύ τους απόλυτα, υποστηρίζουν στις γραφές τους ότι κάποια συμφωνία υπήρξε ανάμεσα στους πολιορκημένους και το Σουλτάνο που δεν τηρήθηκε ως το τέλος, είτε λόγω παρεξήγησης (Δ. Καντεμίρ), είτε λόγω επιθυμίας μιας μερίδας στρατού (προφανώς πιστών στον Παλαιολόγο φανατικών ενωτικών)

Κωνσταντίνος Παλαιολόγος

να φυλάξουν το Παλάτι (Ε. Τσελεμπή).

Δεν μπορούμε να απορρίψουμε εντελώς τους δύο τελευταίους ιστορικούς αλλά και δεν μπορούμε να δεχθούμε ότι συνθηκολόγησε ο Βασιλιάς γιατί τότε καμιά σφαγή δεν θα γινόταν όταν μπήκαν οι Τούρκοι στην Πόλη.

Πως συμβιβάζονται όμως αυτές οι, εκ πρώτης όψεως, διαμετρικά αντίθετες απόψεις;

Ο Καρολίδης δέχεται για την ιστορία του Μολδοβλάχου Δημήτρη Καντεμίρ ότι «ο μόνος εν ταύταις ιστορικός πυρήν φαίνεται ότι η μνημονευθείσα, μέχρι των μεταμεσημβρινών ωρών διαρκέσασα επί των παραθαλασσιών τειχών άμυνα και η δια συμβάσεως ελευθέρα αποχώρησις των επί τούτω αμυνομένων μαχητών».

Για αθρόες λιποταξίες μιλάει και ο Ε. Τσελεμπής, που τονίζει μάλιστα ότι ο Μωάμεθ έδωσε μιας ημέρας διορία (ίσως αυτή η μέρα να ήταν η προαναφερθείσα 28η Μαΐου) για να φύγουν όσοι ήθελαν ανενόχλητοι, πράγμα που έγινε.

Όλα όμως αυτά δεν μπορούσαν να γίνουν χωρίς κάποια συμφωνία και αυτή η συμφωνία πρέπει να έγινε, χωρίς τη συμμετοχή του Παλαιολόγου, από κάποιους ευγενείς που ανήκαν στην ανθενωτική φατρία.

Και δεν μπορούσε να είχε άλλο περιεχόμενο αυτή η συμφωνία από την υπόσχεση των ανθενωτικών να μειώσουν ακόμα περισσότερο

την άμυνα της Πόλης οδηγώντας όσο περισσότερους υπερασπιστές της μπορούσαν σε λιποταξία και τη δέσμευση, έναντι αυτών, του Μωάμεθ να μη σφαγούν οι συνθηκολογήσαντες και να τους δοθούν, μετά την Άλωση, ορισμένα προνόμια.

Ίσως μάλιστα και ο τραυματισμός του Ιουστινιάνη (αν δεχθούμε το «Χρονικό του Ιέρακος») να ήταν έργο των ανθενωτικών («Λέγεται δε εκ των εντός Ρωμαίων ην ο δράσας τούτο το επιβούλευμα κατά του Γενοβίου»).

Ο μόνος Έλληνας ευγενής που σίγουρα επέζησε μετά την Άλωση ήταν ο Λουκάς Νοταράς.

Φυσικά δεν είναι δυνατόν να δεχθούμε την άποψη του ίδιου συγγραφέα ότι «ο κοσμικός Νοταράς ην εκ των μέχρι της εσχάτης ώρας επί των παραθαλασίων τειχών αμυνομένων».

Ο Νοταράς ουδέποτε κατά την διάρκεια της πολιορκίας της Πόλης πολέμησε. Οι ιστορικές γραφές των σύγχρονων της Άλωσης τον θέλουν επί κεφαλής κάποιου μικρού εφεδρικού τμήματος στρατού για να σπεύσει σε βοήθεια όπου υπήρχε ανάγκη (Φραντζής - Λεονάρδος ο Χίος).

Μια βοήθεια όμως που όταν του ζητήθηκε από τον Ιουστινιάνη την αρνήθηκε κατηγορηματικά προκαλώντας την ιστορική έκρηξη θυμού του Γενοβέζου αρχηγού που τον απείλησε με την φράση "O traditor et che me tien che adesso non te scanna cum questo rugnal" δηλαδή «Ε προδότη, δεν ξέρω τι με κρατεί και δεν σε σφάζω μ' αυτό το μαχαίρι».

Αλλά και ο Καρολίδης αναγκάζεται στο ίδιο βιβλίο να ομολογήσει ότι «τελευταίον ο Λουκάς

Νοταράς, όστις συνελήφθη μετά της συζύγου και των τέκνων εν τω ιδίω οίκω μετά μικράν τινά αντίστασιν και έμεινε κατ' αρχάς εν αυτώ φυλατόμενος εκ διαταγής του σουλτάνου».

Όσον δε αφορά τα παιδιά του που, κατά τον Runciman «έπεσαν ηρωικώς στις επάλξεις των τειχών» την απάντηση την έχει δώσει πριν από πέντε αιώνες ο Δούκας γράφοντας ότι συνελήφθησαν κοιμώμενα στο σπίτι τους («ην γαρ ο Μάιος φέρων είκοσι εννέα και ο πρωϊνός ύπνος ηδύς ην εν οφθαλμοίς των νέων και νεανίδων»).

Την άποψη αυτή την δέχεται και ο Καρολίδης άσχετα αν την χαρακτηρίζει «παράδοξον».

Άλλοι μεγάλοι αξιωματούχοι του Βυζαντινού Κράτους μάλλον δεν επέζησαν μετά την Άλωση.

Ο Γ. Κορδάτος έχει βέβαια διαφορετική γνώμη («Μα δεν είναι μόνο ο Νοταράς, που δεν έπαθε τίποτε. Και πολλοί άλλοι ευγενείς έμειναν απείραχτοι»).

Πουθενά όμως, στο ογκώδες έργο του δεν ονοματίζει αυτούς τους ευγενείς και, γενικά, δεν τεκμηριώνει αυτή του την άποψη.

Αν λοιπόν υπήρξε, (και φαίνεται ότι μάλλον υπήρξε), κάποια συμφωνία με τον σουλτάνο, αυτή δεν μπορούσε να είχε γίνει από άλλο εκτός από το Νοταρά και, κατά συνέπεια, η σημασία της πάνω στο μεγάλο ιστορικό ερώτημα του αν η Πόλη πάρθηκε με το σπαθί ή την συνθηκολόγηση, είναι εντελώς σχετική.

Και αυτό γιατί η εξουσία, μέσα στα τείχη της Πόλης, ουδέποτε πέρασε στον Νοταρά και τους ανθενωτικούς.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης (τοιχογραφία στο Μοναστήρι Moldoritza της Ρουμανίας)

Κωνσταντίνος ΙΑ Παλαιολόγος, Πίνακας του Ι. Νίκου

Ίσως μάλιστα η συμφωνία αυτή, που σκίαζε κάπως την εικόνα του ΠΟΡΘΗΤΗ, να ήταν αυτό ακριβώς που οδήγησε τον Μωάμεθ στην απόφαση, λίγες μέρες αργότερα να εκτελέσει αυτόν που προόριζε για Διοικητή της Πόλης («Τον δε γε Νοταράν και της πόλεως επιστάτην εσκόπει καταστήσαι και του ξυνοικισμού ταύτης κύριον» ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΣ).

Λίγους μήνες αργότερα ο Μωάμεθ ζήτησε και βρήκε τελικά τον Γεννάδιο Σχολάριο κοντά στην Ανδριανούπολη, φιλοξενούμενο και όχι αιχμάλωτο, όπως τον θέλει ο Καρολίδης («... φυλαιτόμενον, εν πολλή δε θεραπεία τυγχάνοντα...» ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΣ) σε κάποιον Τούρκο άρχοντα.

Κάνοντας τον Γεννάδιο Πατριάρχη (την άνοιξη του 1454) και δίδοντάς του μεγάλα Προνόμια, ο Μωάμεθ δημιουργούσε όλες τις προϋποθέσεις να εδραιωθεί η κυριαρχία του στο Βυζάντιο απέναντι σε κάθε αντίθετη προτροπή ή ενέργεια των Λατίνων

Στα τριάντα επτά χρόνια που βασίλευσε ακόμα, μετά την Άλωση, σταθεροποίησε την Αυτοκρατορία του προσαρτώντας σ' αυτήν την Αλβανία, την Τραπεζούντα, την Εύβοια και μεγάλο μέρος της κυρίως Ελλάδας.

Στις αρχές του 20ου αιώνα το θέμα της πιθανής συνθήκης ανάμεσα στους ανθενωτικούς και τον Σουλτάνο επανήλθε στο προσκήνιο μετά από μελέτες και έρευνες του Ι. Χότζη.

Βαθύς μελετητής της Ιστορίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Ι. Χότζης κατέληξε, μελετώντας άγνωστες σε μας πηγές από τα αρχεία του Οθωμανικού Κράτους, στο συμπέρασμα ότι μέρος της Πόλης παραδόθηκε δια «συμβάσεως μεταξύ αρχηγών τινών του πολιορκητικού στρατού και της εν Κωνσταντινουπόλει θρησκευτικής μερίδος των ανθενωτικών, των αποκηρυσσότων δηλονότι την εν Φλωρεντία γενομένην τω 1439 ένωσιν των Εκκλησιών, ων κυριώτατος αρχηγός ήτο ο Γεννάδιος Σχολάριος».

Γραπτά κείμενα του Ι. Χότζη ουδέποτε υπήρξαν. Όλα όσα επίστευε έφθασαν σε μας μόνο από τις προσωπικές επαφές του με τον Π. Καρολίδη και τον καθηγητή Π. Βιζουκίδη.

Ίσως το δημόσιο αξίωμα που κατείχε (ήταν σύμβουλος Επικρατείας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) να τον εμπόδιζε να κάνει οποιαδήποτε επίσημη ανακοίνωση πάνω σε τέτοια θέματα.

Έτσι, έμμεσα, μαθαίνουμε ότι ο Ι. Χότζης πίστευε ακράδαντα ότι η Πόλη δεν αλώθηκε από τους Τούρκους, όπως μας περιγράφουν οι σύγχρονοι της Άλωσης συγγραφείς, αλλά παραδόθηκε από τους ανθενωτικούς.

Σ' αυτή ακριβώς την παράδοση εντάσσεται, κατά τον Ι. Χότζη το άνοιγμα της Κερκόπορτας, το σημάδεμα των σπιτιών των ανθενωτικών από τους ενοίκους των για ν' αναγνωρισθούν από τους Τούρκους και να μη συλληφθούν και, τέλος, ο διωγμός και οι σφαγές των μισών περίπου κατοίκων της Πόλης.

Αυτό ακριβώς εξηγεί και την τόσο διαδεδομένη

άποψη ότι η μισή Πόλη πάρθηκε με το σπαθί και η μισή με συνθηκολόγηση.

Η έννοια του μισού δεν είναι, δεν μπορεί να είναι τοπογραφική αλλά διευκρινίζει την μη καθολική (μερική) αντίσταση στον εισβολέα.

Ο Γ. Κορδάτος, αξιολογώντας περισσότερο από τις άλλες πηγές τον Μολδοβλάχο Δημήτρη Καντεμίρ διαφωνεί και με τον Ι. Χότζη ως προς την συμμετοχή ή όχι του Παλαιολόγου σ' αυτή την συνθηκολόγηση.

«Απέναντι από κάθε Νοταρά υπήρξαν πάντα πολύ περισσότεροι Παλαιολόγοι»

Έτσι καταλήγουμε σήμερα να μην έχουμε παρά μόνο τον Καντεμίρ (μια που η διήγηση του Ε. Τσελεμπί φαίνεται καθαρό μυθιστόρημα όσον αφορά την συνθήκη φιλίας του Παλαιολόγου με τον Μωάμεθ) που να υποστηρίζει ότι υπάρχει συνυπευθυνότητα του Βυζαντινού Βασιλιά.

Κατ' αυτό τον τρόπο η άποψη του Κορδάτου έρχεται σε άμεση αντίθεση όχι μόνο με τις παλιές γραφές (Φραντζής, Δούκας, Κριτόβουλος, Λεονάρδος, Χαλκοκονδύλης) αλλά και με την γνώμη του Ι. Χότζη όπως μας την μετάφεραν ο Καρολίδης και ο Βιζουκίδης.

Το επίσημο Βυζαντινό Κράτος ουδέποτε συνθηκολόγησε. Πολέμησε μέχρι την τελευταία στιγμή. Αν υπήρξε, και είναι πολύ πιθανόν ότι υπήρξε, προδοσία αυτή έγινε από τον Λουκά Νοταρά και τους ανθενωτικούς για να σώσουν τα αξιώματα, τις περιουσίες και τις ζωές τους.

Αυτά δεν είναι αυθαίρετα συμπεράσματα, ούτε εξάρσεις νοσηρού σωβινισμού. Είναι η αλήθεια, όπως τουλάχιστον βγαίνει από τις μέχρι σήμερα γνωστές πηγές του χρονικού της Άλωσης.

Αν ποτέ έλθουν στο φως άλλες, άγνωστες σήμερα, πηγές θα μελετηθούν και θα μπουν κάτω από το πρίσμα της πιο αυστηρής, αλλά και δίκαιης, κριτικής.

Μέχρι όμως την εποχή εκείνη ο σεβασμός στην Ιστορία μας απαιτεί την αποφυγή κάθε αυθαίρετης κρίσης και παρερμηνείας των ιστορικών δεδομένων.

Η Ιστορία εξάλλου αυτού του τόπου έχει τόσες πολλές και αληθινά ένδοξες σελίδες που ποτέ δεν χρειάζεται να καταφεύγει στο ψέμα και την ανακρίβεια για να δημιουργήσει αμφίβολες δόξες.

Απέναντι από κάθε Νοταρά υπήρξαν πάντα πολύ περισσότεροι Παλαιολόγοι. ☑

Η Αγία Σοφία, το μέγιστο μνημείο της ορθοδοξίας

Βιβλιογραφικές πηγές

1. Runciman, S: *Η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως*. Εκδόσεις ΜΠΕΡΓΑΔΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1979.
2. Κορδάτος, Γ: *Ακμή και παρακμή του Βυζαντίου*. Εκδόσεις ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1974.
3. Vasiliev: *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Εκδόσεις ΜΠΕΡΓΑΔΗΣ, ΑΘΗΝΑ.
4. Παπαρηγόπουλος, Κ: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Εκδόσεις Δημ. Οργ. Λαμπράκη, ΑΘΗΝΑ, 2006.
5. Walter, G: *La ruine de Byzance*. Ed: ALBIN MICHEL, PARIS, 1958.
6. Κορδάτος, Γ: *Τα τελευταία χρόνια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*. Εκδόσεις ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ, ΑΘΗΝΑ, 1975.
7. Καρολίδης, Π: *Ιστορία της Ελλάδος από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως μέχρι της βασιλείας Γεωργίου του Α΄*. ΑΘΗΝΑ, 1925.
8. Βιζουκίδης, Π: *Τα προνόμια του Οικουμενικού Πατριαρχείου*. Περιοδικό ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ, 1909.
9. ΜΕΓΑΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ. Εκδόσεις: 20ος ΑΙΩΝΑΣ.
10. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. Εκδόσεις ΔΟΜΗ, ΑΘΗΝΑ, 2006.
11. ΣΑΘΑ: *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη - Το χρονικό του Ιέρρακος*.